

Karácsonyi Zsolt

A TEST DERŰJE

ENYEDI ILDIKÓ ÉS JERZY HOFFMANN FILMJÉBEN

Mióta Enyedi Ildikó legújabb filmje, a *Testről és lélekről* elnyerte a Berlinálé fődíját, elhatároztam, hogy régóta fontolgatott tervemet mégiscsak megvalósítom, leírom mindazt, ami egy másik filmjével kapcsolatos – mert a csoda fogalmát számomra Enyedi Ildikó hozta közel, a maga tiszta egyszerűségében: a *Simon mágussal*. Ez a film ébresztett rá arra, hogy még a csodának is vannak előzményei.

A *Simon mágus*¹ néhány évvel annak bemutatója után láttam először, valamikor a kétezres évek legelején. Valaki elhozta CD-n. Akkor, talán, kétszer is megnéztem, néhány évvel később már a világháló segítségével láttam újra, kétszer-háromszor, gyors egymásutánban. Tavaly ismét, idén tavasszal megint.

Meghatározó olvasmányélményemnek tekintem régóta. Olvasmányélménynek, mert valami olyan alapvető információt hordoz, amely gyermek és kamaszkori első, azóta is meghatározó olvasmányélményeimhez teszik hasonlatossá. Különösen a mai technikának köszönhetően – mert ma már minden különösebb gond nélkül, bármikor visszatérhetünk egy mozivászonra készült film valamely kedvenc jelenetéhez, elidőzhetünk, kimerevíthetjük a képet, újraolvashatjuk a számunkra meghatározó momentumot. Például azt a pillanatot, amikor Simon mágus (Andorai Péter) a számítógép elé ül, és teljesen otthonosan mozog abban a világban, ami nem az övé.

Otthonosan mozogni egy olyan világban, ami nem a tiéd, de a tiéd lehetett volna – igazi feladat. Másként fordult minden, és jól van ez így – ezt üzeni a mágus békéje, bölcsessége.

Néztem a filmet, és egyértelművé lett, hogy valami ehhez hasonlót olvastam, láttam, megértettem már valahol. Rájöttem, hogy Danilo Kiš *A holtak enciklopédiája* című kötete két novellájának hangulata montírozódott egybe a kamaszkori olvasmányélmény egyre ködösebbé váló emlék-horizontján. A *Simon mágusról*, illetve a varázstükörről írott novellákat azóta sem olvastam újra. Néhány évvel ezelőtt megpróbáltam beszerezni az *Enciklopédiát*, de nem kutakodtam elég határozottan, világhálós antikváriu-

mok se voltak még – és valamiért, meglehetősen könnyedséggel hagytam fel a keresésével.

Így cselekedtem (nem cselekedtem), csak félig tudatosan, mert valami sejtés ébredhetett bennem, hogy Kis a kötet címadó novelláját talán a keresés ellenében írta. Éppen ezért, az általa írt könyvet csupán egyetlen-egyszer szabad elolvasni, és meg kell elégedni annyival, amennyi az olvasmányélményből, Simon zuhanásából, a szekérről lehulló varázstükörről emlékezetemben megmarad, még ha töredékesen vagy akár teljesen átformálódva is rögzül tíz-húsz évre, adott időre. Mert a tükröt és Simon zuhanását azóta is tisztán látom. A titokzatos borzongató közelsége okán.

Csak hogy a borzongást egy még korábbi emlék tette igazán élővé. És ez az emlék nem a kilencvenes évekhez kapcsolódott, még a nyolcvanas évekből tört a felszínre, egy másik mágus-film ugyancsak meghatározó erejének köszönhetően. Ez a film számomra azóta is egy magyar–lengyel–román koprodukció: a Jerzy Hoffmann által 1982-ben rendezett, lengyel nyelvű, román feliratozású *Znachort*² osztálytársaimmal nagyjából 1984-ben láthattam az aradi mozik egyikében, közvetlenül a Libelula cukrászda mellett. Néhány héttel vagy hónappal a Doru Tănase rendezte *Sárga rózsza* után (Florin Piersic-vel a főszerepben), de még a szovjet háborús filmek előtt...

Volt már akkor is valami természetfeletti a filmben, ami áttört a filmvásznon, és mostanság újranézve valami visszafogott lázadást is érzek az egész történetben³. A lengyel kép és hang román feliratozással ért el a magyar nézőhöz, aki a feliratot nem is igazán tudta követni. Így félig némafilmmé alakult a történet: a lengyel nyelv idegen, mégis békés, no meg falusimód komoly hangsúlyjaival és előtérben a Szakállas Csodatevővel (Wilczur professzorral), akit, idegensége okán is, finoman körbeleng a mágusokkal szembeni tisztelettudó félelem.

Csak hogy a Csodatevőről már akkor is tudtam, hogy korántsem mágus, sokkal inkább Szent – éppen ezért arathatott akkora sikert a film alapját képező könyv és maga a film is Romániában. Volt benne már akkor is valami titokzatos, cenzúrán, időkön túli, ami szembeszáll az idővel, és a felejtéssel is.

A *Znachor* főszereplője (Jerzy Binczycki) családi konfliktusból menekülve jut a legmélyebb pontig, egy külvárosi kocsmáig, ahol az őt amnéziába segítő kirablói kiszemelik maguknak Wilczur orvosprofesszort, az eljövendő csavargót, koldust, aki egyszer csak gyógyítani kezd. Wilczurt éppen a lenti világ emeli fel, vezeti rá a neki szánt útra (a lenti világ sajátos, útésekre alapozó, amnéziát okozó módszereivel).

A nagy orvos, a nagy mágus nem csupán a '70-es, illetve a '90-es évek világában van jelen, de a szentség terében is. A kísértés ott jár mindkettejük közelében, ám ők ellenállnak e világ hatalmainak. Wilczur folytatja kuruzslásnak tartott vidéki praxisát, Simon pedig a maga módján még a gonoszt is megpróbálja a jó oldalra állítani – ezért fogadja el a Halász Péter által pompásan megformált gonosz kihívását.

Ami mindkettejüket a szentség terébe emeli, az a belőlük sugárzó derű, a visszafogott, nyugodt (gnosztikus⁴) tudás mélyén lakozó, és éppen ettől meggyőző, hatásos és átváltoztatásra, gyógyításra képes derű. Az, ahogy Wilczur elfogadja az eseményeket, és ahogy Simon a történések elébe megy. Kornis Mihály is ír erről a Simon mágus kapcsán, és csupán egy rövid mondat erejéig, de szót ejt Simon testi valójának jelentőségéről is: „A teste, a testessége a fontos.”⁵ Az sem mellékes, amit Pócsik Andrea mond, amikor a Simon mágus kérdésfeltevéseit a Sztalkerrel hozza kapcsolatba⁶, más összefüggésben, de korántsem véletlenül, hiszen mindhárom főhős mozgásvilágának gyökerénél találunk valami paraszti, vidékies darabosságot, vagy, ha úgy tetszik: albatroszi esetlenséget.

A test erejétől azonban egyiküknél sem lehet eltekinteni. A test ereje (inkább szívóssága a Sztalker esetében) meghatározó külső jel, amely mégis odabentről sugárzik. A test jelenvalósága és méretei, képi valósága ellenére is érzéklni lehet az orvos és a parafenomén fizikai valóságában rejlő erőt, amely éppen azáltal tud jelentéssé válni, hogy Wilczur és Simon esetében kiaknázatlan lehetőség⁷, olyan részlet, amit a két főszereplő tulajdonképpen nem is használ fel. Wilczur ugyan felemel egy fél malomkövet, de ezt is csak a szófecsérlés elkerülése végett teszi. Mozgásuk éppen a gesztusaik mélyéről még teljesen el nem szivárgott mozdulatlanság okán válik jelentéssé. A kőszikla, amelyre építeni lehet, ez a Péterhez kapcsolódó jelző az, ami Simont és Wilczurt is magasan kiemeli a többiek közül, más dimenziókba helyezi át, a párizsi kávéházba és a lengyel falusi út porába egyaránt. E kőszikla jelleg magyarázza hallgatagságuk számtalan árnyalatát is.

Mert a nagy hallgatagok kései utódai ők. Testük éppen ezért a határon helyezkedik el, méreteik, mozdulataik darabossága is jelzi. Testük mint tér: „nem homogén”, és „olyan részeket tartalmaz, amelyek minőségileg különböznek a többitől”⁸. Meggyőzik arról a nézőt, hogy a test igenis feltámadhat.

Mert feltámadás, új élet az, amit az emlékezetét veszített Wilczur professzor kezd el, jár végig. Míg kezében fel nem ébred a gyógyítás ösztöne, csak kóborol egyik falutól a másikig, alkalmi munkából tengeti (boldogan

és derűsen!) életét, ám a kamera mindegyre elidőz testének egy-egy részleténél, a kézfejnél, a bokáknál – Pasolini *Máté evangéliumában*, Caravaggio festményein látni ilyen munkától gyötört, ám mégis belső fényt sugárzó kéz- és lábfejeket.

Természetesen arról sem kell megfeledkeznünk, hogy mindketten értelmiségiek is egyben, akik nem tudják elkerülni az értelmiségi hiúságának egyik fő próbatételét, a virtuozitás kérdéskörét. Simon mágus a számítógép előtt ülve mégiscsak enged néhány pillanatra a kísértésnek, és ha nagyon visszafogottan is, megmutatja, hogy ő valamit jobban tud, mint Péter. A nevelői célzaton túl, ez az egyedüli momentum, amikor a szentet megkísérti egy világi bűn. (Mert a szerelmi szál végig távol marad a világiságtól, valahol a kamaszkor még érzékiség előtti érzékiségében.)

Wilczur professzorról pedig elmondható, hogy éppen ő, a virtuóz és tiszta sebész az, aki a vidéki környezetben kénytelen az egyszerű, éppen kéznél levő megoldásokhoz folyamodni, mielőtt, immáron második feltámadásaként, vissza nem térne a fővárosba.

Szentségük másik aspektusa éppen az eszköztelen egyszerűségben érhető tetten, ahogy lépésről lépésre haladnak, nyugodtan, elidőzve, mert az idő korántsem fontos a számukra, a hétköznapi emberekhez képest jóval tágasabbnak érzékelik, nagyvonalúbban kezelik (Wilczur esetében az amnézia egyébként is rásegít az időn-kivüliségre). És az eszköztelenséghez kapcsolódik a mozdulatok takarékosága, vagy az, ahogy tekintetük rendszeresen kitér a világ tárgyai elől, mintha nehezükre esne kilépni a saját test közvetlen határain túlra. Testi valójukban sűrűsödik össze az, amit apokrif evangéliumi jellegnek is tekinthetünk, hiszen éppen a test az, amiben a szentség megnyilatkozik, a test szentsége hívja fel a figyelmet a kinti világ által rájuk ruházott hírnév mulandóságára.

Gesztusaik, a térben való mozgásuk ritmusa a film ideje alatt alig módosul. Ha nem is szállnak fel, de ott van bennük az eredeti történet, Simon mágus történetének lebegése, csakhogy végig a világ pozitív sávján elhelyezkedve, megóvva minden zuhanástól...

Komótos, gyakorta ismétlődő gesztusokból, apró jelzésekből épülő lendület ez, amely nem vétheti el a célt, hiszen az nem a testükön kívül, egy célba vehető világi ponton helyezkedik el, de saját, korántsem homogén testük értelmiségi virtuozitást és szentséget is magában rejtő titkos helyén, amelynek igazi hangja mindig befele dobban.

Mai, világi ismétlődésekhez szokott világunkban mutatnak rá a túli ismétlődések nyugalomára, sugárzó derűjére.

JEGYZETEK

¹ *Simon mágus*. Magyar–francia filmdráma, 1999, 100 perc. Rendező: Enyedi Ildikó. Forgatókönyv: Enyedi Ildikó. Szereplők: Andorai Péter, Halász Péter, Julie Delarme. Operatőr: Máthé Tibor. Vágó: Rigó Mária.

² *Znachor*. Lengyel romantikus dráma, 1982, 128 perc. Rendező: Jerzy Hoffmann. Szereplők: Włodzimierz Adamski, Artur Bracis, Jerzy Block, Arkadiusz Bazak, Jerzy Binczcki, Czesław Bogdanski, Janina Boronska, Jerzy Braszka, Irena Bruawska. Forgatókönyv: Jacek, Fuksiewicz, Jerzy Hoffmann. Zeneszerző: Piotr Marczewski. Operatőr: Jerzy Goscik. Vágó: Zenón Piórecki.

³ A korabeli magyar kritikusok, például Greskovits Béla a film általam érzékelt motívumaira korántsem fogékony, még a főszereplővel sem foglalkozik igazán. Lásd: Greskovits Béla: Prof. Kuruzsló. *Filmvilág*, 1983. okt. Forrás: http://filmvilag.hu/xereses_frame.php?&mod=kereses&cikk_id=4590

⁴ A *Simon mágus* ilyen irányú értelmezéséről Tatár György *Az igaz apokrif* c. tanulmányában olvashatunk. Lásd: *Filmvilág*, 1999. okt.

⁵ Kornis Mihály: Pont éppen soha. *Filmvilág*, 1999. okt. Forrás: http://filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=4590

⁶ Lásd: Pócsik Andrea: *Mágikus filmek – filmmágiák*. Rendezőportrék: Enyedi Ildikó. Filmtett, 2003. május. Forrás: <http://www.filmtett.ro/cikk/1876/rendezoportrek-enyedi-ildiko>

⁷ Pedig a szó: „a legtökéletesebb közvetítő a beszélő és a hallgató között, s nemcsak a beszélő gondolatát hordozza, hanem annak erejét is átömleszti valami energia segítségével a hallgatóba”. Lásd: H. C. Agrippa von Nettesheim: *Titkos bölcsélet* (*De occulta philosophia*). Fordította: Magyar László András. Budapest, Holnap Kiadó, 1990, 83.

⁸ Eliade, Mircea: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Fordította: Berényi Gábor. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987, 15.